

ΙΔΡΥΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΝΟΜΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΗΛΙΑ ΚΡΙΣΠΗ ΚΑΙ ΔΡ. Α. ΣΑΜΑΡΑ-ΚΡΙΣΠΗ

Αρετή Τούντα-Φεργάδη

ΣΥΝΙΣΤΩΣΕΣ της γένεσης και της πορείας του Ελληνικού Κράτους

ΣΕΙΡΑ ΜΕΛΕΤΩΝ

30

ΙΟΥΛΙΟΣ 2012

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ
ΑΘΗΝΑ - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΙΔΡΥΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΝΟΜΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΗΛΙΑ ΚΡΙΣΠΗ ΚΑΙ ΔΡ. Α. ΣΑΜΑΡΑ-ΚΡΙΣΠΗ

Αρετή Τούντα-Φεργάδη

Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

**Συνιστώσες
της γένεσης και της πορείας
του Ελληνικού Κράτους**

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ Α.Ε.
ΑΘΗΝΑ - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

2012

ΙΔΡΥΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΝΟΜΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΗΛΙΑ ΚΡΙΣΠΗ και Δρ. Α. ΣΑΜΑΡΑ-ΚΡΙΣΠΗ

Αρετή Τούντα-Φεργάδη,
Συνιστώσες της γένεσης και της πορείας του Ελληνικού Κράτους

FOUNDATION FOR INTERNATIONAL LEGAL STUDIES
of Prof. ELIAS KRISPIS and Dr. A. SAMARA-KRISPI

Areti Tounta-Fergadi, Professor of Diplomatic History, Panteion University,

Components of the birth and course of the Greek state

Χ ο ρ η γ ό ς: **Ίδρυμα Διεθνών Νομικών Μελετών**

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ Α.Ε.
Α Θ Η Ν Α - Θ Ε Σ Σ Α Λ Ο Ν Ι Κ Η

Αθήνα

• Ιπποκράτους 23 - 106 79 Αθήνα
Τηλ.: (+30 210) 33.87.500, Fax: (+30 210) 33.90.075

Θεσσαλονίκη

• Φράγκων 1 - 546 26 Θεσσαλονίκη
Τηλ.: (+30 2310) 535.381, Fax: (+30 2310) 546.812
• Εθνικής Αμύνης 42 - 546 21 Θεσσαλονίκη
Τηλ.: (+30 2310) 244.228, Fax: (+30 2310) 244.230
<http://www.sakkoulas.gr> • email: info@sakkoulas.gr

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Επισημαίνεται πάντως ότι κατά το Ν. 2121/1993 και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το Ν. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη και του συγγραφέα.

© 2012

05-17-251

ISBN: 978-960-445-881-3

Πρόλογος

Η γνώση του ιστορικού παρελθόντος ενός Έθνους είναι εκ των ων ουκ άνευ. Πολύ περισσότερο είναι αναγκαία σε καιρούς αλγεινούς, δυσάρεστους και επικίνδυνους, όπως παρουσιάζεται η σημερινή ζοφερή πραγματικότητα στη χώρα μας. Η ιστορία εξυπηρετεί και υπηρετεί έναν υπέρτατο σκοπό: την κατανόηση του παρόντος μέσα από την εμπειρία του παρελθόντος. Μιας εμπειρίας, η οποία μας βοηθά να καταγγείλουμε τις εξαρτήσεις μας, αλλά και να διαπιστώσουμε τα λάθη μας, τις παραλείψεις μας, ταυτοχρόνως, όμως, και τις μεγάλες στιγμές του Έθνους μας. Αν, δε, είναι δυνατόν να μετατρέψουμε αυτή τη γνώση σε κινητήριους μοχλούς για ένα καλύτερο αύριο, ένα καλύτερο μέλλον θα είναι αυτό ένα πρώτο, μεγάλο, βήμα προς την κατεύθυνση της εξόδου από το αδιέξοδο, στο οποίο έχουμε περιέλθει.

Είναι ίσως κοινός τόπος ότι η εθνική ανάταση προϋποθέτει έναν υψηλό βαθμό εθνικής, και κατά συνέπεια πρωτίστως ιστορικής, αυτογνωσίας. Όχι μόνο διότι η Ιστορία μάς επιτρέπει να κατανοήσουμε πληρέστερα τις αιτίες αλλά και τις βαθύτερες προεκτάσεις όσων συμβαίνουν σήμερα, αλλά επιπλέον διότι η επαρκής ιστορική γνώση παρέχει τη δυνατότητα αποφυγής λαθών που σφράγισαν το χθες. Η διαπίστωση αυτή ισχύει πολύ περισσότερο για τις διπλωματικές σχέσεις της χώρας μας, οι οποίες από την εποχή της Ελληνικής Επανάστασης και της συνακόλουθης ίδρυσης του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους ακολούθησαν πορεία ταραχώδη.

Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας δεν διαγραφόταν πάντα ευοίωνη. Η εξάρτησή της από τον ξένο παράγοντα ήταν και είναι μια ενδημική, σχεδόν, κατάσταση. Τούτο, όμως, δεν σημαίνει, πως ο ξένος παράγοντας ήταν ο αποκλειστικός υπεύθυνος για τα δεινά της πατρίδας μας. Μέγιστη ήταν και είναι η ευθύνη της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας, η οποία δεν διαπραγματεύθηκε πάντα έχοντας ως κεντρικό γνώμονα το υπέρτατο συμφέρον της χώρας, τη διαφύλαξη της απόλυτης

ανεξαρτησίας της αλλά και την ευημερία του λαού της, ο οποίος φέρει και αυτός μέρος της ευθύνης για την τραγική κατάσταση, την οποία βιώνουμε.

Σε περιόδους, βέβαια, που το ελληνικό κράτος βρισκόταν σε ιδιαίζόντως επαχθή οικονομική θέση, όπως η πτώχευση της δεκαετίας του 1890 ή εκείνη του 1932, ο λαός είναι σίγουρο πως υπέφερε. Δεν δύναμεθα, όμως, να γνωρίζουμε σε βάθος και σε όλο του το εύρος το βαθμό της ανέχειας, της στέρησης, της δύσκολης και επώδυνης, σίγουρα, καθημερινότητάς του. Η ιστορία, και κυρίως, η Διπλωματική Ιστορία γράφεται με γνώμονα τις εξωτερικές σχέσεις των κρατών. Ενδιαφέρεται για τις πράξεις, τις παραλείψεις και τις αποφάσεις των ηγετών, ενέργειες και παραλείψεις, που αφορούν στη διαχείριση της εξουσίας στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής.

Στο πλαίσιο αυτής της τραγικής και πρωτόγνωρης, για τους νέους της πατρίδας μας αλλά και για εμάς τους ίδιους, εμπειρίας το Ίδρυμα Διεθνών Νομικών Μελετών αποφάσισε να συμπεριλάβει στις εκδόσεις του το βιβλίο της Καθηγήτριας Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, κας Αρετής Τούντα-Φεργάδη, ώστε να θέσει με τον τρόπο αυτό μια απειροελάχιστη κουκίδα ελπίδας, στην προσπάθειά του να ανατρέψει το δυσάρεστο κλίμα, που επικρατεί στον τόπο μας και να επαληθεύσει, γι' άλλη μια φορά, τη ρήση του Χαρίλαου Τρικούπη: «Η Ελλάδα προώρισθαι να ζήση και θα ζήση».

Αναστασία Σαμαρά-Κρίσπη

Προλογικό σημείωμα

Είναι γεγονός αδιαμφισβήτητο πως η χώρα μας, τα τελευταία δύο και πλέον χρόνια, έχει εμπλακεί σε μια δίνη και σε μια κρίση, όχι μόνο οικονομική αλλά και ηθική και κοινωνική και, ιδίως, πολιτική. Με μια λέξη «εθνική», με όλες τις έννοιες, που η λέξη αυτή εμπεριέχει. Ζούμε τραγικά κρίσιμες και επώδυνες στιγμές. Θέσεις εργασίας χάνονται καθημερινά, οι υπέρογκοι και δυσβάσταχτοι φόροι και η στέρηση της ελπίδας για ένα καλύτερο αύριο απειλούν και αυτή ακόμα τη ζωή μας και την ύπαρξή μας -απόδειξη του τελευταίου οι αυτοκτονίες, οι οποίες αποσιωπούνται συνήθως από τους αρμόδιους της μαζικής ενημέρωσης-, η δημόσια υγεία, που δεν διασφαλίζεται, τα παιδιά, που λιμοκτονούν, οι μετανάστες, που έρχονται απρόσκλητοι, τα μαγαζιά, που κλείνουν, η Αθήνα, που αδειάζει, η εγκληματικότητα, που αυξάνεται επικινδύνως, τα τρομακτικά αδιέξοδα στην πολιτική μας σκηνή, για να αναφέρουμε ορισμένα από τα συμπτώματα της κρίσης, δεν παρέχουν προοπτικές για ταχεία ανάταξη της κοινωνίας και της οικονομίας. Βεβαίως, η πατρίδας μας δεν είναι η μόνη, μέσα στον ευρωπαϊκό χώρο, που βρίσκεται σ' αυτή την κατάσταση. Δεν είναι η μόνη, η οποία αναγκάστηκε να προσφύγει στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο για στήριξη της οικονομίας της. Είναι, επίσης, αποδεδειγμένο πως το μεγαλύτερο μέρος της ευθύνης για τα δεινά της Ευρώπης το φέρουν οι ισχυροί ηγέτες της, οι οποίοι εφαρμόζοντας μια πολιτική σκληρής λιτότητας, σε ορισμένες χώρες της Ευρωζώνης, οδήγησαν την οικονομία τους σε μαρασμό και την κοινωνία τους την ωθούν προς την εξαθλίωση, με ό,τι αυτό συνεπάγεται. Η πολιτική των Μνημονίων έχει αποδειχθεί αναποτελεσματική και απάνθρωπη.

Είναι, όμως, και δεδομένο πως για να εγκαθιδρυθεί μια κρίση σε μια χώρα, σε μια κοινωνία, πρέπει να βρει πρόσφορο έδαφος. Και αυτό το έδαφος το προετοιμάσαμε, όπως διαπιστώσαμε, εδώ και χρόνια. Με την πελατειακή μας συμπεριφορά, με την παθογένεια της πολιτικής μας ζωής, με τις λάθος δομές του κρατικού μας συστήματος και με πολλούς

άλλους παράγοντες, οι οποίοι επέτρεψαν και διευκόλυναν την εμφάνιση και την εδραίωση της κρίσης.

Επομένως, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως στην εξόχως δυσχερή οικονομική, πολιτική και κοινωνική συγκυρία, την οποία βιώνει η πατρίδα μας, πολλοί είναι οι λόγοι, που επιβάλλουν μια ενδοσκοπική ματιά στο ιστορικό της παρελθόν, ώστε να ενισχυθεί η ιστορική μας συνείδηση και να ενδυναμωθεί εκ νέου ο αυτοσεβασμός και η εθνική μας αξιοπρέπεια. Ταυτοχρόνως, όμως, η ενατένιση του παρελθόντος θα οδηγήσει στη γένεση μιας ελπίδας, που τόσο την έχουμε ανάγκη, εφόσον θα διαπιστώσουμε και πάλι πως η χώρα μας ήταν και είναι μια μικρή κρατική οντότητα, ένας λιλιπούτειος παίκτης στη διεθνή σκακιέρα, ο οποίος από τη στιγμή της επανίδρυσής του σε ανεξάρτητο και κυρίαρχο κράτος, το 1830, διήλθε μέσα από συμπληγάδες, άπειρες φορές, στο πέρασμα των δύο αιώνων της επανίδρυσής του. Πέρασε μέσα από δύσκολες ατραπούς, στον τομέα των διεθνών της σχέσεων με τα άλλα κράτη της διεθνούς κοινότητας, πολλές φορές δυσοίωνες, αρκετές φορές αδιέξοδες ή που φάνταζαν πως οδηγούσαν σε τέλμα ή στην ολοκληρωτική καταστροφή της· στο τέλος, όμως, ανασταίνονταν από την τέφρα της, σχεδόν.

Η στάση, επομένως, σε κρίσιμες στιγμές και καμπές της ιστορίας της πατρίδας μας από την περίοδο, ακόμα, που τελούσε υπό οθωμανική κυριαρχία αλλά και αργότερα, σε όλη την ιστορική της διαδρομή, ως τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1960, μας βοηθά να αναδειξουμε σελίδες πίκρας και σελίδες δόξας. Μας ωθεί στην κατανόηση του διεθνούς περιβάλλοντος μέσα στο οποίο ήταν αναγκασμένο να ζει αυτό το μικρό κρατίδιο, το οποίο, ας σημειωθεί, ήταν πολύ μικρό για να ακολουθεί ανεξάρτητη εξωτερική πολιτική, μια και «ουδέν μικρόν κράτος είναι πράγματι ανεξάρτητον», όπως είχε υποστηρίξει ο Έλευθεριος Βενιζέλος το 1927. Είναι και αυτή μια άποψη, εκφρασμένη από τον μεγαλύτερο Έλληνα πολιτικό του 20ού αιώνα, η οποία μας επιτρέπει να αντέξουμε τα δεινά και να κατανοήσουμε γιατί συμβαίνουν τα όσα συμβαίνουν. Παρόλη αυτή την αναμφισβήτητη πραγματικότητα δεν σημαίνει πως απαγορεύεται να ενεργούμε για όσο το δυνατόν περισσότερο ανεξάρτητη εξωτερική πολιτική, απαλλαγμένη από την

κηδεμονία των μεγάλων και των ισχυρών της Ευρώπης και του κόσμου όλου, αυτεξούσια έναντι της ηγεμονίας των αγορών. Δεν σημαίνει, επίσης, πως η χώρα μας δεν έχει ασκήσει στο παρελθόν ανεξάρτητη πολιτική. Για παράδειγμα, ο πρώτος Βαλκανικός Πόλεμος, του 1912, ο οποίος συνιστούσε σημαντική έκφανση του Ανατολικού Ζητήματος, ήταν, εν πολλοίς, απόρροια μιας αυτόβουλης πολιτικής απόφασης των Βαλκανικών κρατών, μιας απόφασης εκφρασθείσας με τις Συνθήκες Συμμαχίας και τις Στρατιωτικές Συμβάσεις, τις οποίες υπέγραψαν την άνοιξη και το φθινόπωρο του 1912 ορισμένα από τα εν λόγω κράτη, ώστε να διεξάγουν πόλεμο εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, με σκοπό να απελευθερώσουν τους υπόδουλους ομοεθνείς τους, μια και οι επαναλαμβανόμενες υποσχέσεις της παρέμεναν σχεδόν πάντα κενές περιχομένου. Στον σχηματισμό του Βαλκανικού Συνδέσμου ο Βενιζέλος είχε διαδραματίσει, ως πρωθυπουργός, πρωταγωνιστικό ρόλο.

Είναι πασίδηλο πως ο γεωγραφικός χώρος στον οποίο εντάχθηκε το Ελληνικό Βασίλειο, το 1830, ήταν ασφυκτικά περιορισμένος και άφηνε, εκτός των συνόρων, εδάφη κατοικούμενα στην συντριπτική τους πλειοψηφία από ακραιφνή ελληνικό πληθυσμό. Απόρροια αυτών ήταν η γένεση της Μεγάλης Ιδέας, ως κεντρικού άξονα και βασιικού, κατευθυντήριου στόχου της εξωτερικής του πολιτικής. Ο στόχος αυτός ήταν επόμενο να προξενήσει εντάσεις στο εγγύτερο και στο απώτερο διεθνές περιβάλλον. Ο χώρος ήταν, όμως, και εξαιρετικά σημαντικός από γεωστρατηγική άποψη. Το κράτος βρίσκεται στο νότιο άκρο της Βαλκανικής Χερσονήσου, σε κομβικό σημείο Ανατολής-Δύσης, διαθέτει εκτεταμένα παράλια, τα οποία φθάνουν ως το Αιγαίο και τη Μεσόγειο, γεγονός που το καθιστούσε και το καθιστά ευάλωτο στις ορέξεις και στους ανταγωνισμούς γειτονικών και μη χωρών. Τα στοιχεία αυτά, συναρθρωνόμενα με την ισχνή οικονομική του επιφάνεια, η οποία επέβαλε την προσφυγή στον εξωτερικό δανεισμό –οι ξένοι ήταν πρόθυμοι να δανείζουν τη χώρα, ώστε να ανταπεξέρχεται στις κρατικές της ανάγκες αλλά και να ασκούν, μέσω των δανείων, απρόσκοπτα, σχεδόν, την επεμβατική τους πολιτική– παρείχε την αναγκαία ευκαιρία στους αλλοδαπούς «φίλους» για συχνές επεμβάσεις, τις οποίες άλλωστε είχαν φροντίσει να καλύψουν υπό τον μανδύα των συμβατικών δεσμεύσεων,

που επέβαλαν στο κράτος από τη στιγμή της ίδρυσής του και ως το 1920, δίχως αυτό να σημαίνει πως τότε τερματίσθηκε οριστικά.

Όλα όσα αναφέρονται πιο πάνω αντικατοπτρίζονται και συμπυκνώνονται σε απόσπασμα, που αφορά στη συμμετοχή της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και την αντιπαλότητα των Δυνάμεων της Αντάντ, ως προς την προσπάθειά τους να αποκτήσουν τον έλεγχο του ελληνικού στρατεύματος, γεγονός που θα διασφάλιζε τα συμφέροντά τους στην ευρύτερη περιοχή. Ο έλεγχος των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων «δεν υπαγορευόταν μόνο από τις τότε οργανωτικές ανάγκες, αλλά και από τα στρατηγικά και πολιτικά τους σχέδια για τα Βαλκάνια και την ανατολική Μεσόγειο. Ο ανταγωνισμός των Δυνάμεων της Αντάντ στην Ελλάδα και η επιδίωξη της καθεμιάς να αποτρέψει την επικυριαρχία των υπολοίπων στη χώρα ενέτειναν δίχως άλλο τις ανησυχίες τους για το επισφαλές της θέσης τους, με αποτέλεσμα να πασχίζουν ακόμη περισσότερο να επιβάλουν τον έλεγχό τους σε όσο το δυνατόν περισσότερους τομείς του ελληνικού κρατικού μηχανισμού. Οι συμμαχικές στρατιωτικές και πολιτικές αρχές απέδιδαν ασφαλώς μεγάλη σημασία στα φλέγοντα επιχειρησιακά και στρατηγικά ζητήματα, αλλά ελάμβαναν πολύ σοβαρά υπόψη και τις πολιτικές επιπτώσεις της πολιτικής τους. Οι χαώδεις συνθήκες στην Ελλάδα, η κακοδιοίκηση σε όλους τους τομείς του δημοσίου, οι εκτεταμένες διώξεις, με τις οποίες απομακρύνθηκαν από τις ένοπλες δυνάμεις πολλοί από τους εμπειρότερους και ικανότερους αξιωματικούς, και η συνακόλουθη προαγωγή σε υψηλότερους βαθμούς πλήθους νεότερων, άπειρων και κακοεκπαιδευμένων αξιωματικών – όλα τούτα άνοιγαν φυσικά προοπτικές σε όσους καιροφυλακτούσαν να επεκτείνουν την επιρροή τους στην Ελλάδα».¹ Αυτά σημειώνονταν σε περίοδο πολέμου. Αλλά και τώρα πόλεμο έχουμε, οικονομικό πόλεμο.

Οι προαναφερθείσες διαπιστώσεις, όμως, θα καταστούν ακόμα πιο κατανοητές αν ανατρέξουμε στην εξιστόρηση των διαπραγματεύσεων, που οδήγησαν στην ίδρυση πλήρως ανεξάρτητου και κυρίαρχου ελλη-

1. Λεονταρίτης Γ., *Η Ελλάδα στον Πρώτο παγκόσμιο Πόλεμο, 1917-1918*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2000, σελ. 198-199.

νικού κράτους, στόχος που επετεύχθη μετά τις εργώδεις προσπάθειες του πρώτου Κυβερνήτη του, του Ιωάννη Καποδίστρια, αλλά και της συμμετοχής της Ελλάδας σε σημαντικές ιστορικές στιγμές του 19^{ου} και του πρώτου τετάρτου του 20^{ου} αιώνα, ως το 1923. Τότε, με τη Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάνης ενταφιάζεται η Μεγάλη Ιδέα και η χώρα, απομονωμένη διπλωματικά μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, ξεκινά μια καινούρια εξωτερική πολιτική, σύμφωνη με το πνεύμα του νεοϊδρυθέντος Οργανισμού της Γενεύης, η άσκηση της οποίας δεν ήταν άμοιρη δυσχερειών. Οι μέρες, όμως, πριν από την έναρξη της ομώνυμης Συνδιάσκεψης της Λωζάνης, βάφτηκαν με το αίμα των έξι θεωρηθέντων ως υπεύθυνων για την αποτυχία της μικρασιατικής εκστρατείας, οι οποίοι καταδικάστηκαν επί εσχάτη προδοσία από έκτακτο στρατιωτικό δικαστήριο με συνοπτικές διαδικασίες. Είναι και αυτό ένα σημείο, στο οποίο αξίζει να επανέλθουμε μια και το τραγικό γεγονός της «Δίκης των Εξ» στιγμάτισε τη μεταπολεμική Ελλάδα και ο απόηχος του φτάνει ως τις μέρες μας. Η εκστρατεία, όμως, στη Μικρά Ασία και η συνακόλουθη τραγωδία της Σμύρνης οδήγησαν και στο δημιουργία του προσφυγικού προβλήματος, ενός προβλήματος εθνικού, με τεράστιες προεκτάσεις στην οικονομία, στην πολιτική, στη δημογραφική και στην κοινωνική ζωή του τόπου. Η ανάγκη για προσφυγή και πάλι στον εξωτερικό δανεισμό κατέστη υπέρ το δέον αναγκαία, γεγονός, το οποίο αντιμετωπίστηκε, σε πρώτη φάση, από την Κοινωνία των Εθνών, της οποίας η Ελλάδα ήταν οργανικό μέλος από την ίδρυσή της, και οδήγησε στη σύναψη δύο δανείων, το 1924 και το 1928. Οι διαβουλεύσεις με τους ξένους δανειστές για την έκδοση του δεύτερου προσφυγικού δανείου, το οποίο αποτελούσε το ένα σκέλος του γνωστού ως Τριμερούς Δανείου, διεξήχθησαν, κυρίως, από τον Γεώργιο Καφαντάρη, υπουργό Οικονομικών στην κυβέρνηση Αλέξανδρου Ζαΐμη.

Στο πλαίσιο των ενδοβαλκανικών σχέσεων, όμως, η Ελλάδα είχε να αντιμετωπίσει πληθώρα προβλημάτων καθώς και την επίλυση εκκρεμών ζητημάτων. Σ' αυτά συγκαταλέγονταν οι οικονομικές εκκρεμότητες με την Τουρκία, πρωτίστως, οι απορρέουσες από τη Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάνης αλλά και οι διαφορές με τη Βουλγαρία, εκπηγάζουσες από την εφαρμογή της Συνθήκης και της Σύμβασης του Νεϊγύ καθώς

και τις εμπορικές τους συναλλαγές. Επομένως, η καταγγελία της προσωρινής εμπορικής ελληνοβουλγαρικής Συμβάσεως, τον Ιούλιο του 1930, εκ μέρους της Ελλάδας, συνιστά μια ενδιαφέρουσα παράμετρο των ειδικών και ιδιαίτερων σχέσεων των δύο χωρών. Εκ παραλλήλου, η Ελλάδα, στην προσπάθειά της να ρυθμίσει τις σχέσεις της με τους γείτονες σε σημείο τέτοιο ώστε το σύνολο, αν ήταν δυνατόν, των κρατών της Χερσονήσου του Αίμου να συμπράξει στη συζητούμενη εκείνη την περίοδο, σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, ένωση της Ευρώπης ανέλαβε πρωτοβουλίες συνεργασίας τους, με κύριο δρώντα τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου. Οι πρωτοβουλίες εκείνες εκφράστηκαν με τις Βαλκανικές Διασκέψεις, του 1930-1933 και σε δεύτερο στάδιο, λόγω της διαφαινόμενης αποτυχίας των Διασκέψεων και των δυσοίωνων μηνυμάτων, που πλήθαιναν στην Ευρώπη εξαιτίας της ανόδου του Χίτλερ στην εξουσία, με το Βαλκανικό Σύμφωνο του 1934.

Ωστόσο, η σύμπλευση και συνεργασία ορισμένων Βαλκανικών κρατών δεν κατόρθωσε να επιζήσει επί μακρόν, εξαιτίας, κυρίως, της μαξιμαλιστικής πολιτικής του Μουσολίνι και του Χίτλερ αποκορύφωμα της οποίας υπήρξε ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος. Στον πόλεμο ενεπλάκησαν τα κράτη της Χερσονήσου του Αίμου άλλα βοηθώντας τη Γερμανία -Ρουμανία, Βουλγαρία, Τουρκία με την αμφίρροπη και ουδέτερη πολιτική, που ακολούθησε στο μεγαλύτερο διάστημα του Πολέμου-, άλλα -Ελλάδα, Γιουγκοσλαβία- έγιναν μάρτυρες της πολεμικής αναμέτρησης και ενεπλάκησαν παρά τη θέλησή τους σ' αυτήν· η Αλβανία, ιταλικό προτεκτοράτο από το 1927, συμμετείχε στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, στο πλευρό της Ιταλίας και συμπαράταχθηκε με τις Σύμμαχες Δυνάμεις, μετά την ιταλική συνθηκολόγηση. Με τις ίδιες Δυνάμεις συνεργάστηκε και η Τουρκία, προς το τέλος του Πολέμου, τον Φεβρουάριο του 1945, όταν πια η διαφαινόμενη νίκη τους ήταν αδιαμφισβήτητη. Η Ελλάδα συμπαράταγμένη στο πεδίο των Συμμάχων και Συνασπισμένων Δυνάμεων έλαβε ενεργό μέρος στον πόλεμο, σε πεδία μάχης εκτός συνόρων και περιήγαγε μια λαμπρή νίκη στο Ρίμινι, τον Σεπτέμβριο του 1944, μια νίκη, η οποία συνέβαλε αποφασιστικά στον τερματισμό του πολέμου εναντίον των Δυνάμεων του Άξονα.

Θα ανέμενε κανείς πως η ενεργός, στρατιωτική σύμπραξη της Ελλάδας στις πολεμικές επιχειρήσεις θα αναγνωριζόταν από τους Συμμάχους και θα της απέδιδαν τα οφειλόμενα: θα αποδέχονταν τα δίκαια αιτήματά της στο Συνέδριο της Ειρήνης. Όμως, τούτο συνέβη μόνο μερικώς. Δεν επετεύχθη κυρίως με το Κυπριακό, το οποίο δεν της επέτρεψαν να θέσει καν ως εδαφική διεκδίκηση την περίοδο των διαπραγματεύσεων. Αυτή η στάση είχε υπαγορευθεί από τους πρώτους μήνες της εμπλοκής της Ελλάδας στον Πόλεμο, χειμώνα και άνοιξη του 1941, όταν ο άτυχος πρωθυπουργός Αλέξανδρος Κορυζής στρεφόταν προς την Βρετανία και προσπαθούσε απεγνωσμένα να θέσει θέμα Κύπρου. Οι Βρετανοί ήσαν ανένδοτοι: καμία εδαφική διεκδίκηση πριν από το τέλος του πολέμου. Ήταν και αυτή μια θέση, η οποία ενέπλεξε την Κύπρο σε όλες τις περιπέτειες, που επακολούθησαν με αποκορύφωμα την προβληματική κυπριακή ανεξαρτησία του 1960.

Απότοκη αυτής της ρύθμισης, της ατελούς ανεξαρτησίας της Κύπρου, υπήρξε και η ένταση στις ελληνοτουρκικές σχέσεις κατά το 1963-1964, στον πλαίσιο των οποίων και λόγω της ανάγκης αποσόβησης ενός πολέμου με την Τουρκία και επιθυμώντας να διασφαλίσει τα προς τον βορρά σύνορα, η ελληνική πολιτική ηγεσία εστράφη προς τη Βουλγαρία και προχώρησε στην οριστική επίλυση των προβλημάτων, τα οποία εκκρεμούσαν στις σχέσεις των δύο χωρών από την περίοδο ακόμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Και αυτά τα προβλήματα ήσαν άμεσα συνυφασμένα με τις επανορθώσεις, που είχαν επιβληθεί στη Βουλγαρία να καταβάλει στην Ελλάδα, λόγω των ζημιών, που είχε προξενήσει στα εδάφη της διαρκούντων των δύο παγκοσμίων πολέμων. Παρ' όλες τις απόψεις, που υποστηρίζονται ούτε η Βουλγαρία εκπλήρωσε στο ακέραιο τις οικονομικές υποχρεώσεις της προς την Ελλάδα –με τις Συμφωνίες του Ιουλίου 1964 έγιναν κάποιες ρυθμίσεις δίχως αυτό να σημαίνει πως καταβλήθηκαν όλα τα οφειλόμενα χρήματα, απλώς έγινε συμψηφισμός–, ούτε πολύ περισσότερο η Γερμανία, όπως επανειλημμένως επισημαίνεται το τελευταίο διάστημα στον Τύπο.

Η εξιστόρηση σημαντικών στιγμών της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής ως το 1964 θεωρούμε πως εξυπηρετεί έναν πρόδηλο σκοπό. Τότε, από το 1963-1964 και εξής, η ένταση στην ελληνική εσωτερική πολι-

τική σκηνή άνοιξε το δρόμο για το απριλιανό πραξικόπημα του 1967 με όλα τα παρεπόμενα, που ακολούθησαν. Τέλος, ας διευκρινισθεί πως η λέξη «συνιστώσες», που εμπεριέχεται στον τίτλο του βιβλίου, είχε επιλεγεί πολύ πριν γίνει του συρμού.

Η ύλη του παρόντος βιβλίου συντίθεται από μελέτες δημοσιευμένες ήδη, είτε σε περιοδικές εκδόσεις, είτε σε πρακτικά Συνεδρίων, είτε σε συλλογικούς Τόμους. Οι μελέτες στηρίζονται σε πηγές πρωτογενείς και δευτερογενείς, αδημοσίευτες και δημοσιευμένες: το Ιστορικό και Διπλωματικό Αρχείο του Ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών, τα δημοσιευμένα Διπλωματικά Έγγραφα της Ελλάδας και της Σοβιετικής Ένωσης, το Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, τα Πρακτικά του Ελληνικού Κοινοβουλίου, την αρθρογραφία του Τύπου αλλά και σε μονογραφίες, μελέτες και άρθρα, ελληνόγλωσσα και ξενόγλωσσα. Στις επί μέρους μελέτες γίνεται αναφορά στον τόπο, όπου δημοσιεύθηκαν, όπου και παραπέμπουμε για την πλήρη θεωρητική θεμελίωση. Εξαίρεση γίνεται σε δύο μελέτες, σ' εκείνη που αφορά στην περιφερειακή οργάνωση των Βαλκανικών κρατών, την περίοδο 1933-1934, η οποία δημοσιεύεται εδώ για πρώτη φορά και στη μελέτη τη σχετική με το Κυπριακό και τις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις, η οποία έχει δημοσιευθεί στην αγγλική, στο Περιοδικό *Thetis*. Για ορισμένες μελέτες, οι οποίες έχουν δημοσιευθεί δίχως υποσημειώσεις ή άρθρα στον Τύπο περιλαμβάνουμε τις περισσότερες πηγές στη Γενική Βιβλιογραφία, η οποία δεν είναι εξαντλητική και όπου κρίθηκε σκόπιμο να ενταχθούν και πιο πρόσφατες εκδόσεις.

Το παρόν βιβλίο δεν θα είχε εκδοθεί δίχως την παρότρυνση και την ολόπλευρη υποστήριξη και συμπαράσταση της κας Αναστασίας Σαμαρά-Κρίσπη, η οποία μου έκανε την τιμή να το προλογίσει, περιβάλλοντας το έργο μου με το κύρος της και με το κύρος του Ιδρύματος Διεθνών Νομικών Μελετών. Την ευχαριστώ για όλα, όπως και τον αξιότιμο, Ομότιμο Καθηγητή της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Ηλία Κρίσπη.

Αρετή Τούντα-Φεργάδη

Μάιος 2012.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	σελ. V
Προλογικό σημείωμα.....	σελ. VII

Κεφάλαιο πρώτο

Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η γένεση του Ελληνικού κράτους.....	σελ. 1
--	--------

1. Η Εθνοσυνέλευση εκλέγει τον Καποδίστρια Κυβερνήτη της Ελλάδας..... σελ. 1
2. Η άφιξη στην Ελλάδα και το κυβερνητικό έργο σελ. 4
3. Οι παρακαταθήκες ενός ανιδιοτελούς ανθρώπου..... σελ. 13

Κεφάλαιο δεύτερο

Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική από τη σύσταση του Ελληνικού Κράτους και ως τη Συνθήκη της Λωζάνης.....	σελ. 19
---	---------

1. Η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1830-1897..... σελ. 19
2. Η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1897-1923..... σελ. 26

Κεφάλαιο Τρίτο

Το διπλωματικό παρασκήνιο της Δίκης των Εξ.....	σελ. 35
---	---------

1. Δισταγμοί και λαθεμένες αποφάσεις..... σελ. 35
2. Η βρετανική αντίδραση και οι συνομιλίες Πολίτη-Λίντλεϋ..... σελ. 40
3. Η εκτέλεση, οι διεθνείς αντιδράσεις και η θέση του Βενιζέλου σελ. 47

Κεφάλαιο τέταρτο

Ο Γεώργιος Καφαντάρης και το Τριμερές Δάνειο.....	σελ. 51
---	---------

1. Η πορεία του Γεωργίου Καφαντάρη..... σελ. 51

2. Οι διαβουλεύσεις για το Τριμερές Δάνειο.....	σελ. 52
3. Οι διπλωματικές ζυμώσεις στην ΚτΕ κατά τον Ιούνιο.....	σελ. 54
4. Τα Πρωτόκολλα της 15 ^{ης} Σεπτεμβρίου και ο τελικός δια- κανονισμός.....	σελ. 59

Κεφάλαιο πέμπτο

Η καταγγελία της προσωρινής ελληνοβουλγαρικής εμπορικής συμβάσεως.....	σελ. 65
1. Οι προηγηθείσες διαβουλεύσεις.....	σελ. 66
2. Η αφορμή.....	σελ. 72
3. Η καταγγελία και οι λόγοι που οδήγησαν σε αυτήν.....	σελ. 73
4. Η αντίδραση της Σόφιας.....	σελ. 77

Κεφάλαιο έκτο

Η Ελλάδα στο επίκεντρο των διπλωματικών ζυμώσεων για περιφερειακή οργάνωση των χωρών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης (1930-1934).....	σελ. 83
1. Οι Βαλκανικές Διασκέψεις, 1930-1933.....	σελ. 86
2. Οι διπλωματικές διεργασίες για το Βαλκανικό Σύμφωνο. Το περιεχόμενό του και οι αντιδράσεις.....	σελ. 98
3. Ο αγώνας του Παπαναστασίου για τη σύγκληση της Ε΄ Διάσκεψης.....	σελ. 108
4. Η αποτυχία των προσπαθειών και οι εκτιμήσεις από την όλη κίνηση.....	σελ. 114

Κεφάλαιο έβδομο

Η εκστρατεία των Συμμάχων στην Ιταλία, η μάχη του Ρίμινι και η συμβολή της στη θέση της Ελλάδας στο μεταπολεμικό κόσμο.....	σελ. 117
---	----------

Κεφάλαιο όγδοο

Ο αποκλεισμός του Κυπριακού από τις εθνικές διεκδικήσεις κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.....	σελ. 123
---	----------

1. Οι συνομιλίες του Κορυζή με τους Βρετανούς.....	σελ. 123
2. Οι προτάσεις του Τσουδερού και η άποψη του Κακλαμά- νου	σελ. 128
3. Οι ελληνικές εθνικές-εδαφικές διεκδικήσεις.....	σελ. 131
4. Καταληκτικές εκτιμήσεις.....	σελ. 133

Κεφάλαιο ένατο

Η κρίση του Κυπριακού και η εξομάλυνση των ελληνο-βουλ- γαρικών οικονομικών εκκρεμοτήτων	σελ. 135
---	----------

1. Η έναρξη της Κυπριακής κρίσης	σελ. 136
2. Ο ανταγωνισμός των δύο υπερδυνάμεων για την ανατολική Μεσόγειο.....	σελ. 138
3. Η ελληνική εσωτερική πολιτική την περίοδο έναρξης της Κυπριακής κρίσης και το άνοιγμα προς τις χώρες του Ανα- τολικού μπλοκ.....	σελ. 141
4. Το ιστορικό των ελληνο-βουλγαρικών σχέσεων	σελ. 143
5. Οι προγραμματικές δηλώσεις της ΕΚ.....	σελ. 153
6. Οι ελληνο-βουλγαρικές διαπραγματεύσεις.....	σελ. 157
7. Η επικύρωση των Συμφωνιών.....	σελ. 162
Συμπεράσματα.....	σελ. 164

Βιβλιογραφία.....

1. Αρχειακές Πηγές.....	σελ. 171
Α. Δημοσίευτες.....	σελ. 171
Β. Δημοσιευμένες	σελ. 171
2. Πρακτικά Ελληνικού Κοινοβουλίου.....	σελ. 172
3. Περιοδικά	σελ. 172
4. Εφημερίδες.....	σελ. 173
5. Βιβλία και Άρθρα.....	σελ. 173
Α. Ελληνόγλωσσα.....	σελ. 173
Β. Ξενόγλωσσα.....	σελ. 178

